

Борис Балінський – учений, знаний у світі, але невідомий в рідній Україні...

У вересні минулого року в Південно-Африканській Республіці відбувся 15-й Світовий конгрес з електронної мікроскопії – визначна подія для спеціалістів цієї галузі, що відбувається раз на чотири роки. Завдяки запрошенню і здобутому спеціальному гранту від Міжнародної федерації електронно-мікроскопічних товариств мені випала висока честь представляти на цьому науковому форумі Україну – до речі, уперше. Найтяжчим для мене запитанням на конгресі було: чому від такої великої держави, як Україна, є лише один учасник, коли з інших країн – по 10 – 20 і навіть 50 представників? Але все-таки це з одним українцем на конгресі я познайомився. Ось як це було.

У величній залі Дурбанського міжнародного конвенційного центру відбувається церемонія урочистого відкриття 15-го Світового конгресу з електронної мікроскопії, присутні понад півтори тисячі учасників з більшості країн, високі чини місцевої та державної влад. Після їхніх виступів слово надано одному з основоположників електронної мікроскопії, лавреату Нобелівської премії, професорові Кембріджського університету Аарону Клугу для виголошення спеціальної меморіальної доповіді на честь Бориса Балінського – українця, уродженця Києва, всесвітньо відомого (за винятком своєї Вітчизни) біолога, фундатора електронно-мікроскопічних досліджень в Африці! На великому екрані з'являється його портрет – делікатне, інтелектуальне обличчя уже старшого чоловіка, погляд його здається добрим і спокійним, але водночас повним енергії та оптимізму.

Ось таке неочікуване знайомство. Мене охоплює почуття гордості – раз на честь українців виголошують промови нобелівські лавреати на всесвітніх конгресах – ми маємо чим пишатися!

Додому я летів зіртітий не так африканським сонцем, яке у вересні – першому місяці весни в ПАР – ще не дуже спекотне, як тим, що везу подарований мені організаторами прямо з експозиції історичної виставки, яка проходила в рамках конгресу і де нашому великому землякові був присвячений

окремий стенд, фотопортрет Б. Балінського та деякі матеріали з його біографії. На жаль, померло, але на Батьківщину – в Україну – повертається ще одне забуте чи кимсь колись навмисно викреслене ім'я її славного сина.

Борис Балінський народився 10 вересня 1905 року в Києві. Він був старшим із двох синів викладача історії Івана Балінського та вчительки біології Єлизавети Радзимовської. Сім'я Балінських жила у великій квартирі в центрі Києва. Англійські гувернантки дали дітям знання англійської мови, ввели їх у світ Льюїса Керола, прищепили любов до поезії, історії, музики. Борис брав уроки великого тенісу, опановував фортепіано, захоплювався операми Вагнера і старовинними українськими народними піснями.

Літні канікули хлопцень завжди проводив у Северинівці – селі за 80 км на південь від Києва, де жив його дід по материній лінії, священик (після приходу совєтської влади замордований енкаведистами). У 1916 році дідусь подарував внукові книжку Акасова про колекціонування метеликів. Це видання настільки зацікавило хлопця, що вплинуло на його майбутню кар'єру.

У 1923 році Борис розпочав студіювати зоологію в Університеті Святого Володимира під керівництвом відомого професора Івана Шмальгаузена. Університет став другим домом Балінського, він учився з великим захопленням, допізна працював у лабораторіях,

бібліотеці. Саме в університеті молодий науковець зустрів своє перше кохання Катерину Сингаївську, з якою у 1928 році одружився.

У 1925 році він опублікував свою першу наукову статтю, а вже 1932 року в Києві в Державному медичному видавництві вийшла у світ перша монографія Балінського «Про розвиток ембріона з яйця», написана українською мовою. У 1933 року Балінський став професором ембріології в університеті та водночас заступником директора Інституту зоології Української академії наук.

У 1934 році в сім'ї Бориса й Катерини народився син, якого назвали Іваном на честь діда. Але родинна радість була недовга, у 1936 році в розпалі сталінських репресій Катерину заарештували і кинули в тавори на 18 місяців «за антисовєтську діяльність». Балінського позбавили його попередніх посад, проте, на щастя, йому вдалося знайти роботу в Медичному інституті в Києві, де вчений зміг продовжувати свої наукові експерименти. У березні 1939 року дружини Балінського з табору звільнили.

З початку Другої світової війни Борис Балінський разом з інститутом змушений був виїхати в евакуацію до Харкова, де успішно обійняв посаду професора зоології. У 1943 році сталася трагедія: раптово, після короткочасної хвороби померла дружина Катерина.

Через деякий час Балінський з

матір'ю і дев'ятирічним Іванком переїжджають у Познань (формально територія Польщі, яка була під нацистською окупацією). Там Борис Іванович протягом певного періоду працював в Інституті рибицтва.

До кінця війни Балінські ще декілька разів змінювали місце проживання, згодом опинилися у Мюнхені. У столиці Баварії Борис Іванович отримав посаду професора гістології у тимчасовому університеті, який був заснований у цьому місті Організацією Об'єднаних Націй. Саме там він зацікавився з Елізабет Штенгелль, яка трохи згодом – у 1947 році стала його другою дружиною. Після закриття тимчасового університету в Мюнхені, Балінський працював в Інституті генетики тварин при Едінбурзькому університеті. 1949 року в другій сім'ї Бориса народилася дочка Гелен. Того самого року Борис Балінський прийняв запрошення Йоганнесбурзького університету і одержав там посаду викладача кафедри зоології. Здійснилася дитяча мрія Бориса потрапити на переповнений рослинним і тваринним різноманіттям африканський континент. Через 5 років Балінський очолив кафедру зоології.

У 1956 році Борис Балінський, перебуваючи у відрядженні в Єльському університеті у США, познайомився із двома всесвітньо відомими вченими – піонерами електронної мікроскопії у біології, докторами Паладе і Портером з Рокфеллерського інституту в Нью-Йорку. Після повернення до Йоганнесбурга Балінський розпочав інтенсивно використовувати у дослідженнях у галузі ембріології електронно-мікроскопічні методи. Він був одним із перших, хто запровадив електронну мікроскопію біологічних об'єктів в Африці.

Борис Балінський очолював кафедру зоології Йоганнесбурзько-

го університету аж до 1937 року. З 1965 по 1967 він був деканом біологічного факультету, опублікував понад 130 наукових праць, з них 22 – українською мовою, чимало книжок, переважно в галузях експериментальної ембріології та ентомології, самовіддані і плідно працював у науці до останніх днів життя. Наукова праця Бориса Балінського, присвячена електронно-мікроскопічним дослідженням розвитку жаби, була відзначена як найбільш цитована робота світу у своїй царині в 1984 році. Світове визнання отримав підручник Бориса Балінського «Вступ до ембріології», що вперше був опублікований 1960 року. Згодом його перевидували ще сім разів англійською, по два рази японською та італійською та раз іспанською мовами! Це був найпопулярніший і найпоширеніший підручник з ембріології у світі!

Одними з найбільших наукових здобутків Бориса Балінського були методи, які він уперше запровадив для електронно-мікроскопічних досліджень ультраструктури на різних етапах розвитку організму, а також його передбачення про важливу роль молекулярної біології у з'ясуванні ключових механізмів ембріогенезу. Борис Балінський протягом одинадцяти років був президентом електронно-мікроскопічного товариства Південної Африки. Чималим є також ентомологічний доробок ученого, він відкрив і описав кілька видів комах, а останні роки життя присвятив генетичним дослідженням метеликів. У 1966 році Б. Балінського було обрано президентом ентомологічного товариства Південної Африки.

Першого вересня 1997 року професор Борис Балінський помер.

Юрій САЛИГА,
кандидат біологічних наук,
завідувач відділу
в Інституті біології
тварин УААН.